

Милица Ђуковић¹

Институт за књижевност и уметност, Београд

ИЗМЕЂУ БУНТА И НОСТАЛГИЈЕ: ХРОНОТОП ВОЈВОДИНЕ У ПОЕЗИЈИ ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА И МИРОСЛАВА АНТИЋА

Сажетак: У раду се анализирају родољубива и социјална поезија Вељка Петровића и Мирослава Антића. Тумачење поезије ове двојице аутора заснива се на издвајању функција и модуса репрезентације кохезионог чиниоца њихове лирике – хронотопа Војводине. Антејски везани за завичајни простор, Петровић и Антић хронотопу Војводине дали су повлашћен статус у властитом песништву. Стога интерпретација обухвата како тематско-мотивски, тако и формално-стилски и језички план, будући да се Војводина указује хронотопичном на свим равнима песничког текста. Компонента бунта везана је код Петровића и Антића за социјалну критику и друштвени ангажман, док се носталгија јавља на плану генолошке меморије и многоструког дијалога са књижевном традицијом која је претходила стваралаштву ових песника, а која се препознаје како у српском грађанском песништву, бећарцу, тако и у ауторској литератури, у прози Милоша Црњанског, али пре свега и понајвише у поезији (и, донекле, есејима) Вељка Петровића. Циљ рада је указивање на дијалог који поеме Мирослава Антића успостављају са поезијом Вељка Петровића, при чему је као најважнија дијалогска компонента издвојен хронотоп Војводине.

Кључне речи: хронотоп, социјална и родољубива поезија, друштвени ангажман, завичај, Војводина.

Упркос томе што је настао у оквиру теорије прозе и иако најчешће употребљен као методолошки инструмент анализе прозних текстова, теоријски конструкт Михаила Бахтина, хронотоп, који, како је приметио Владимир Гвозден, у књижевним делима може да фигурира као „...*моћив, жанр, симболи-*

¹ tiskicvet38@gmail.com

чка форма, когнитивни образац, мерило *вредновања*. [подвлачења ауторова]” (Гвозден 2011: 440), функционалан је и у тумачењу песничких текстова. О овоме сведочи како научни рад Самуила Шварцбанда посвећен поеми *Дванаесторица* Александра Блока,² тако и у српској науци о књижевности рад „Хронотопи у поезији Миодрага Павловића (1952–1962)” Александра Петрова (Петров 2010: 61–111). Александар Петров запажа како хронотоп у поезији нема ону сижејну улогу коју има у прози и

[...] не јавља се, дакле, као организациони центар догађаја, у њему се не сплићу и не расплићу сижејни чворови, нити се у њему време просторно конкретизује и оликовљује у тло на којем се одигравају збивања, у чему је Бахтин видео [његово] основно значење у романима... (Петров 2010: 106).

Насупрот томе, у поезији мотиви, књижевни ликови и сâм језик постају хронотопични: „И у поезији мотиви, митологеме, концепти [...] посебно простора и времена, могу да се отелове у хронотопе [...] па зато изгледа оправдано, а може да буде и иновативно, тумачење мањих и већих песничких целина (песама, циклуса, књига) с хронотопског становишта” (Петров 2010: 106). Сходно томе, ово запажање може бити инструктивно и драгоцено за разумевање поезије Вељка Петровића и Мирослава Антића.

Њихово стваралаштво обимно је и жанровски разноврсно (обојица су писали родољубиву, социјалну, љубавну, рефлексивну поезију, поезију за децу, прозу, есеје), док поетички пут ове двојице књижевника одликује особеност, индивидуална, умногоме апартна генеза песничког опуса. Пишући о поезији Вељка Петровића објављеној након Првог светског рата, у огледу „Песништво Вељка Петровића”, Миодраг Павловић указао је на „редак и неубичајен стваралачки заокрет” (Павловић 1981: 426) који је Петровић начинио, односно на то да у доба

кад су се сви поново опредељивали, за песничку форму која није римована, није строфички издељена на катрене, а није ни слободан стих у правом смислу речи: њега привлачи десетерац, призивок народне поезије, понекад аутентичан, понекад онакав каквог смо га већ имали преломљеног у стварању Његошевом и Симином, Лазиним и Јакшићевом (Павловић 1981: 426),

да би овакву поетичку позицију сагледао као преоријентацију која је „...личила готово на пркос и изазов и у сваком случају, ишла против свих струја...” (Павловић 1981: 426–427). С друге стране, на сличан начин, поводом поезије Мирослава Антића, у огледу „Обликовање неизвесног – фрагменти о песнику Мирославу Антићу” Васа Павковић је приметио

2 в. „Ка историји стварања *Дванаесторице* и хронотоп текста”; у: Петров 2010: 63, 109.

У својим најамбициознијим књигама песама за одрасле, Мика Антић је писао насупрот централним кретањима у српској лирици XX века, насупрот свим очекивањима, не само очекивањима од боема, естрадног песника и песника за децу и младе, већ насупрот самом времену. У добу кратких форми и фрагментаризма уопште, песник је рецимо испевао спев *Савршенство вајре* од 40. 000 стихова. (Павковић 2000: 155).

Поетичку дисјункцију поезије Вељка Петровића у односу на магистралне токове развоја српске лирике XX века Миодраг Павловић објаснио је песничком намером да властито дело начини рецепцијски доступнијим „...стога је хтео да учини дефинитиван напор и пређе све баријере до широке читалачке публике.” (Павловић 1981: 427), као што је комуникативност и жеља да допре до шире читалачке публике било, уједно, поетичко опредељење и Мирослава Антића.³ За стваралаштво Вељка Петровића и Мирослава Антића карактеристичне су, исто тако, фреквентне измене поетичких модела, односно експерименти на формалном и језичко-стилском плану, а ову двојицу књижевника спајало је, ништа мање, лично познанство, односно, „фасада”, али и иманентније обележје (менталитетско и поетичко) *комилейној йречанлука*.⁴

3 Насупрот херметизму савременика, за поезију Мирослава Антића, према увиду Богдана А. Поповића, карактеристична је и константна, од ране фазе до познијих стваралачких етапа, доследна и пријемчива, комуникативност, непосредност и дијалогичност песничког израза „Од самих почетака свог песничког рада Мирослав Антић је истицао и никад то, ни експлицитно ни имплицитно, није порекао, да је један од пресудних циљева његове поезије комуникација. [...] Од самих својих почетака Антић има у свести, или то конституицији његове свести одговара, свеједно је у крајњој линији, да је поезија комуникација. Међуљудска, оплемењујућа комуникација.” (Поповић 1972: 68).

4 Неопходно је поменути и да је Мирослав Антић аутор краткометражног документарног филма *Тројица из старог Сомбора*, посвећеног Петру Коњовићу, Милану Коњовићу и Вељку Петровићу. За овај филм Драшко Ређеп је приметио „Снимљен је у тренуцима када су сва тројица још ходали сомборским трговима и улицама, и када је, још, Антић успео да их слика међу коњима, споменицима, успоменама старог Сомбора, гробовима, дакле испред комплетне фасаде пречанлука.” (Ређеп 1982: 13). У разговорима са Драшком Ређепом Мирослав Антић неретко је, у различитим контекстима, помињао Вељка Петровића. Међу Антићевим изјавама релевантним се указује сведочанство о Вељку Петровићу као једном од писаца који су позитивном рецензијом поздравили објављивање *Плавој чујерка* „Позитивне рецензије су написали Вељко Петровић, Десанка Максимовић, Бранко Ћопић.” (нав. према: Ређеп 2017: 198), пруживши тиме значајну подршку овом књижевнику „ПЛАВИ ЧУПЕРАК” је годину и по дана стајао у фиокама ‘Младог поколења’ са шест негативних рецензија, које су писали врло познати и уважени писци за децу. На моје велико инсистирање издавач се одлучио да тражи још три рецензије од Вељка Петровића, Десанке Максимовић и Бранка Ћопића. После њихових позитивних оцена, издавач је с тешком муком, скоро кришом, пустио ‘ЧУПЕРАК’ у хиљаду примерака. Мене су и смели да одбију, али ова три рецензента нису.” (Антић 1976: 62). Такође, Антић ће поменути и Петровићево литерарно завештање „Кад је умирао Вељко Петровић, добио сам његов телеграм у коме је писало да дођем одмах к њему. Седнем ја на први јутарњи аутобус из Новог Сада за Београд, ‘Ниш експрес’ је имао тад ту линију и дођем у Драјзерову

Поред специфичне позиције коју заузимају у српској поезији XX века, те поетичких трансформација као константе у моделовању различитих етапа њиховог песничког израза, поезију Вељка Петровића и Мирослава Антића повезује иманентнопоетичко својство – хронотоп Војводине – који фигурира као мотив, књижевни лик, митологема, концепт и сâм језик. У микропоретру, огледу, једној од важнијих одредница *Речника Војводине*, насловљеној „Вељко Петровић”, Мирослав Антић је запазио „Кад буду Вељку Петровићу још једном одређивали место у овом столећу, нека не забораве да је био најнежнији љубавник, највећи пријатељ и најосећајнији супруг госпође Војводине” (Антић 1998: 14). Имајући у виду целокупно стваралаштво Мирослава Антића, а посебно поеме *Војводина*, *Рождество њвоје*, *Кикинда* и *Срем*, наведени Антићев исказ о Вељку Петровићу може се протумачити као прворазредно аутопоетичко одређење. У поезији, прози и есејистици Вељка Петровића земља, равница, Војводина има у тој мери повлашћен статус да ју је један проучавалац именовao као „утемељени ейдос” (Ђорђевић 2008: 192) и „...полазну, првотну слику, суштину или ејдетску редукцију” (Ђорђевић 2008: 192), издвојивши, притом, целокупну „феноменологију земље” у делима овог аутора (в. Ђорђевић 2008: 192–206), а Петровића означивши као „...утемељитељ[а] доиста комплексне поетике равнице...” (Ђорђевић 2008: 206). Истоветна феноменологија завичајног тла, Војводина као полазна, првотна слика, суштину, утемељени и поетички утемељујући ейдос, јавља се и у поемама Мирослава Антића. Васа Павковић примећује да у поемама Антић „...тежи да песнички обухвати тоталитет равнице, њене метафизике и њене историје. Та поезија је истовремено плод песникове снаге (његовог језика и искуства) и песникове слабости (његове утопије и стиховања)” (Павковић 2000: 156). Антејски везани за „Војводину стару”, Вељко Петровић и Мирослав Антић уздигли су властити завичај у хронотопску доминанту.

Подударности у статусу, функцији и модусима песничке обраде хронотопа Војводине, код Вељка Петровића и Мирослава Антића, огледају се у његовој критичкој, етичкој, језичкој и формално-стилској димензији. Објављивана у српској књижевној периодици (*Летњој ису Мајице српске*, *Бранковом колу*, *Савременику* и *Српском књижевном јласнику*) пре Првог светског рата, а обједињена у збирци *Родољубиве њесме* из 1912. године, родољубива поезија Вељка Петровића литерарни је предложаk са којим поеме о Војводини Мирослава

улицу, на Дедињу. Поклонио ми је тад чика Вељко десет књига, уз напомену: ‘Прочитајте то, и чувајте, и нека вам те књиге буду увек крај кревета, надхват руке.’ (Антић 2017: 201), да би другом приликом посведочио како је књиге добијене од Вељка Петровића са уважавањем читао „Највише сам се уплашио када је једном Пеђа Милосављевић, коментарисао селекцију, нашу сликарску селекцију за Париз, тврдећи да такве, одабране слике нису тренутно у моди. Е, видиш, тога сам се ја највише, увек, бојао: да је нешто у моди. [...] И стога читам старе књиге, написане пре две или три хиљаде година. Неке од њих су баш оне које ми је поклонио, пред смрт, Вељко Петровић.” (уп. Ређеп 2017: 208).

Антића улазе у најтешњи дијалог. Анализирајући родољубиву поезију Вељка Петровића, у огледу „Обнова наше родољубиве поезије”, објављеном 1908. године у *Српском књижевном иласнику*, Јован Скерлић је приметио да Петровићеву поезију одликује једно „...дубоко осећање оданости својој земљи...” (в. Скерлић 1971: 190), али и да ови стихови доносе посве „...ново и оригинално схватање родољубља” (Скерлић 1971: 190–191). Петровићев „...другачи[ји], разумнији, стварнији, искренији, дубљи и бољи патриотизам...” (Скерлић 1971: 190), како га је одредио Јован Скерлић, садржан је у одустајању од пуке реторичности и испразне глорификације отаџбине, те у способности да се уче, истакну, опевају мане и недостаци, „јади и ругобе” домовине, оне која се воли „... и поред свега тога, можда баш и због свега тога...” (Скерлић 1971: 193).⁵ Експлицитна критичка нота поезије Вељка Петровића, изражена у стиховима песме „Српска земља”: „Ово је земља бурјана и драча, / ово је земља подлих сунцокрета, / ово је земља пијанке и плача / и легло врапца који ниско лета. / Ово је земља бурјана и драча.” (Петровић 1963: 23) аналогна је Антићевом приказу Војводине, која је, у поеми *Војводина* одређена као „матер моја и запљуван[а] и свет[а]”, „богомољачк[а] / и безбожничк[а]”, лепота и ругло „сва торжествена и рождествена од лепоте / и ругла”, „тако сасвим света, / и зликовачка”, распусна и питома, зла и добра, „поносит[а] и налит[а]”, „хиљаду пута заклана и опет најлепше жива”, „свевишња [...] из биртије и цркава”, „као небо ниска, и као небо огромна.” (в. Антић 1997: 9–17). Обликована низом антиномија, приказана без идеализације а уздигнута до идеала, антејски симболична (али никако једнозначна), Војводина Мирослава Антића схваћена је као најинтимнији део бића песничког субјекта, његово проклетство и судбина, она којој ће се обраћати нежном грдњом: „Волим те што си проста, / сирова, / дивља тако. / И тако много луда! / Волим те. / Волим. / Опрости.” (Антић 1997: 20), а на сличан начин, земљу као мајку и маћеху, љубљену и омражену, апострофирао је и Вељко Петровић: „Ово је земља проклета, ал’ моја; / маћеха моја, моја мати драга; / о ја те мрзим, јер те нико ко ја / не љуби тако, моја мати драга! / О, ти си земља проклета, ал’ моја!” (Петровић 1963: 23). Тврдња Александра Пејовића о специфичном Петровићевом односу према земљи: „Уједно је проклињао и волео домовину. Такав однос према домовини није имао ниједан песник пре њега.” (Пејовић 1998: 237) може се допунити запажањем да је такав однос имао песник који се јавио након Вељка Петровића, и који је у мелодичним, анафорским, рефренским апострофама и атрибуцијама, у поеми *Рождество твоје*, језгровито одредио властити однос према мајци-маћехи, родној земљи: „Војводино, душо моја, / Војводино, снаго моја, / Војводино, туго

5 Са оценом Јована Скерлића, изнетом поводом Петровићевог родољубивог песништва почетком XX века, у сагласности је век удаљено запажање Ђорђа Деспића како „...критички итенирано родољубиво осећање делује искреније и пробојније од поступка пуког идеализовања” (Деспић 2014: 10).

моја, / Војводино, рако моја...” (Антић 1997: 97–98), што кореспондира, уједно, и са песмом „Војводино стара, зар ти немаш стида?” (Петровић 1963: 42–43) Вељка Петровића, као експлицитном, директном, корективном, али брижном и заинтересованом, каталогски устројеном критиком нових обичаја и искварених нарави, тј. националне и културне „пропаст[и] и срамот[e]” (Петровић 1963: 43) Срба који живе у Војводини.

Стиховима поеме *Рождество њвоје* „Одувек је земља била / прва радост, / прва суза.” (Антић 1997: 29) Мирослав Антић приближава се поетичком креду поезије, прозе и есејистике Вељка Петровића (не треба занемарити чињеницу да је Петровић аутор двају есеја – „Похвала равници”, 1934. и „Бачка зими”, 1937, (в. Петровић 1963: 169–180) у којима је предочио специфичну равничарску животну филозофију и етику), његовој „митологиј[и] ново-антејства” (Константиновић 1983: 374)⁶, његовом култу *човечје земље* (в. песму „Човечја земља”, Петровић 1963: 53), као земље покорене, култивисане људским радом; култу села и сељака (којег у песми „Сељаку” именује као „јунака рада”, в. Петровић 2014: 41), оног који од земље и на земљи живи, над земљом и умире (песма „Кад сељак умире”, в. Петровић 1963: 54–55), култу ратара (у песми „Ратар” истиче се „Он воли земљу ту, на којој стоји, / напорним радом, знојем што је гноји, / на којој своје он тавори дане. // Он са ње кликће, с ње га сета мори....”, Петровић 1963: 49), његовој концепцији родољубља, која није била апстрактна, већ врло одређена, локализована и индивидуализована. Јован Скерлић тако примећује да је за обновљено српско родољубиво песништво карактеристична љубав не према народу-нацији него према народу-пуку, живим људима, сељаку (в. Скерлић 1971: 189), а управо је жив човек, сељак, народ-пук она друштвена класа чија се метонимијска одредница препознаје у Антићевој Војводини, тј. у Антићевим поемама о Војводини. Главни јунак прозе и поезије Вељка Петровића јесте паор, као што и Мирослав Антић, у војвођанским поемама, слика трагичну и тешку егзистенцију, *исџинске сузе*⁷ војвођанских паора (судбина

6 О лирском стваралаштву аутора „Новог Антеја” (в. Петровић 2014: 47–49) Радомир Константиновић забележио је „За њега сељак није само симбол беде и патње као за Ракића, него пре свега једно велико Ја коме се треба вратити; то је *антићејски* сељак, који црпе снагу из земље...[...] Вељко Петровић је, у неколико тренутака, показао да зна оно што је, заједно с њиме, сазнавао и Шантић: да је сељак објект експлоатације, али то његово знање није основно знање о сељаку, нити основна инспирација његових лирских визија упућених сељаку. Оно се, иако неспорно, растакало у његовој ново-антејској митологији, онако као што се његов демократизам растакао у идеалистичком пантеизму, и не мање, у конзерватизму исказаном, пре свега, жудњом за повратком патријархално-племенском духу. [подвлачење ауторово]” (Константиновић 1983: 371, 380). Демократско-идеалистичка постулираност ново-антејске имажинације обележје је и поема о Војводини Мирослава Антића.

7 У белешци приложеној уз Фехеров превод одломка поеме *Рождество њвоје*, у часопису *Нид*, Мирослав Антић „...песник који је од свих нас понајвише Војвођанин” (Фехер 1989: 205), како га је доживљавао Ференц Фехер, износи интригантне аутопоетичке ставове „У нашој литератури се много писало, а и сад се још пише, о Војводини, али о њој је, ипак, мало речено.

Пепељуге у поеми *Рождество ѿвоје* фигурира као антибајка)⁸, при чему, упркос недаћама и тегобним животним приликама, код Антића редовно превагу односи витализам (иронијом обележен, али конструктиван) „Слава теби, паоријо! / Жилава си до зла бога. / Пликова ти пуна шака / и масница пуна леђа, / шкргутања пуна уста / и жуљева пуна нога, / а још увек танцаш, / цупкаш, / бројанице масне ређаш. / Слава теби, / паоријо, / ко те смућко / и створио.” (Антић 1997: 127–128). Поред критичко-сатиричне димензије (самопрекорне поруге), хронотоп Војводине у поезији Вељка Петровића и Мирослава Антића одређен је и димензијом друштвеног ангажмана. Тако, у компоненти бунта, пркоса, немирења са затеченим друштвеним поретком, раскрива се устанички, револуционарни лик Војводине, моделован контрапунктом реалне „Окотиће Војводина / ишибана, / модра, / гола // бес дивљака из трбуха / посрнулих ниских кућа. // И устаће сви сироти / живот гњили да освете.” (Антић 1997: 52) и утопијске оријентације „Вратићемо сваку ћушку, / понижење / и неправље. // И у име свих векова, / и у име свих гробова, / кад будућност заразимо / новим неким, / својим здрављем, / никад више неће бити / господара и робова.” (Антић 1997: 104)⁹, што наликује слободарском покличу из песме „Верујте прво!” Вељка Петровића „Ми верујемо, и стиснутих пести / са руку наших ланце ћемо стрести!” (Петровић 1963: 37). Слобода се, дакле, указује као врховни идеал Петровићевог и Антићевог песништва, али и темељ њиховог сагледавања онтолошке позиције човека у свету. Представи несмирених, са ропством непомирених људи, оних који су страдали „На ражњу нас ко јагањеце пекли. / На кришке нас као лебац секли.” (Антић 1997: 160), али који нису „никад клекли и никад утекли. / [...] Свима у брк што имамо рекли. / Свет прорекли. Себе недорекли.” (Антић 1997: 160), из Антићеве поеме *Кикинда*, одговара „нови Ср-

Многи су о старој Војводини забележили да је богата, неумивена, још препуна сланине и добростојећих домаћина са набреклим бућеларима. А ја сам у овом пределу, познатом по бескрајним пијанкама, открио истинске сузе, које нико није био у стању да види.” (в. Фехер 1989: 206).

- 8 Компоненту социјалног ангажмана лирике Мирослава Антића издваја и Васа Павковић, препознајући у Црњанском и Давичу Антићеве узоре „Социјално и класно ангажован, са симпатијом за утопију, Антић је у тим тренуцима као ретко који наш лиричар, лиричар сиротиње и њене беземљашке муке.” (Павковић 2000: 157). Имајући у виду тематску оријентацију и друштвени слој чији егзистенцијални удес Антић пластично дочарава, не само у Црњанском и Давичу, већ у поезији и прози Вељка Петровића, може се уочити поетички модел, чије одлике и облик поеме Мирослава Антића креативно надограђују.
- 9 Драшко Ређеп примећује „Војводина Мирослава Антића [...] пре свега је песма побуне, категорија непокоја, истина која се бирати не може.” (Ређеп 1997: 360), односно „Војводина је исповест нараштаја који осваја свој патриотски рт копна пре свега као свој незауздани, ни од кога освојиви инат” (Ређеп 1997: 376). Одредивши као основно својство Антићевог *великој ѿийиика оданосѿии завичају* (в. Ређеп 1997: 378) инат, пркос, бунт, Ређеп, с друге стране уочава како је за овог писца завичај уједно „земља њива и ѿишине”, при чему „...у тој назубљеној пројекцији као да има још неоткривених дијалošких партија и са Вељком Петровићем, али и са Корнелом Сентелекијем” (Ређеп 1997: 364).

бин” Вељка Петровића, који је „дика, бранич и мученик.” (Петровић 1963: 33), предочен у песми „Хали”, док жудња за ослобођењем, садржана у слици *земље слободарке* „Ово је земља Саве, Марка, / и она не да само крух, / на њојзи греје љубав жарка, / ово је земља слободарка, / слободом рађа њезин дух.” (Петровић 1963: 33), из исте песме, антиципира слободарску тенденцију Антићевог *Срема* „Зна се добро каквог смо порекла. / Ова луда одовуда / нит’ се клања, нит’ се склања. / Ова луда одовуда / никад ником није клекла. // Тако је од свег имања / само себи гробље стекла.” (Антић 1997: 316).

Поред компоненте бунта, у поезији Мирослава Антића препознаје се и компонента носталгије, али не носталгије за минулом славном прошлошћу српског народа, већ за одређеним токовима развоја и традицијским линијама српске књижевности. Дакле, иако се у насловима Антићевих поема (*Војводина*, *Кикинда*, *Срем*) препознаје уводни хронотопски локализатор и иако ова остварења обилују помињањем конкретних војвођанских топонима (Мокрин, Кикинда, Наково, Чока, Кумане, Бочар, Беодра, Тараш, Руско Село, Враћево, Меленци, Пећинци, Сланкамен, Бикић До, Ашања, Бешка, Моровић, Грабово, Огар, Шашинци, Беркасово, Ердвик итд.)¹⁰ као и конкретних историјских догађаја, поетички релевантније одлике хронотопа, у поезији Мирослава Антића, Војводина остварује на плану жанра и језичког израза. Тако, у поеми *Војводина*, поред молитве и химне, реактуализован је жанр здравице „Од сељачке сам лепоте, / радости, / псовки / и зноја. // Раздрљи прслук и гутај! / ја ову здравицу плаћам!” (Антић 1997: 21), што је директна алузија на „Апотеозу” Милоша Црњанског (1966: 111–117), на коју се надовезује и функцијом ироније у структури песничких слика и изградњи семантичких нивоа песничког текста, док се у појединим сегментима Антићевих поема препознаје утицај типично војвођанске књижевне традиције, оличене у српском грађанском песништву, на које се формално и језичко-стилски угледа нпр. Антићева *Кикинда* – стихови „Ој, Арпаде, од Галада граде, / о глави ти целог века раде. / Срби раде, и Мађари раде.” (Антић 1997: 185) дозивају у присуство, на ритмичком, метричком, мелодијском и еуфонијском плану, стихове српске грађанске поезије „О, Араду, ни сел[о] ни граде, / Већем један украј воде смраде. [допуна приређивачева]” (СПП 1966: 322), који су, према Младену Лесковцу, као својеврсне ругалице градовима и протоформа бећараца, унети и у *Сеобе* Милоша Црњанског.¹¹ Будући да је Младен Лесковац 1958. године, састављајући антологију *Бећарац*,

¹⁰ У поеми *Војводина* нема прецизније локализације (помињу се искључиво Војводина и Панонија), док су у поеми *Кикинда* заступљени банатски, а у поеми *Срем* сремски топоними.

¹¹ У предговору антологији *Бећарац*, Лесковац запажа „Може бити да је бећарац, или нека његова још рудиментарна форма, образована већ негде пред крај XVIII века; према томе биће да Милош Црњански, ако је и погрешно, није погрешно много (а можда није погрешно нимало), када српски војници, Расцијани његових *Сеоба*, године 1752 певају бећарац, један од оних типа ругалица градовима (Темишваре, ни село ни граде, / Већем један покрај баре смраде!)” (Лесковац 1958: 25–26).

посведочио о великом броју и лакоћи прикупљања, тј. живој (певаној више него писаној) традицији ове „леп[е] и оригиналн[е] наш[е] песм[е]” (Лесковац 1958: 44)¹², може се претпоставити да је бећарац био распрострањен у народу и у време настанка Антићевих поема о Војводини. Имајући у виду упознатост Мирослава Антића са Лесковчевим радом: „Дуго се, од Вука наовамо, све до Лесковчеве рехабилитације бећарца, сматрало како је ово поднебље без епске песме, и како ту царује само наша староградска песма, у францлама у вицу.” (в. Ређеп 2017: 255), односно Антићево вредновање бећарца „Бећарац је стамен, дозива судбину, све је у њему. Кадар је да својом сажетошћу превари читаоца. Изазива смрт.” (уп. Ређеп 2017: 256), не изненађује помињање бећарца у поеми *Срем*, у којој песнички субјект очекује јесен када „бећарце суво лишће / под ногама запевуши.” (Антић 1997: 291) или се пак шеретски јада „Мислиш да је мени лако / [...] / кад отресам мамурлук из косе / и бећарце с чела склањам.” (Антић 1997: 305), као што се у језгровитости израза, наглашеној мелодичности и склоности дистисима, у Антићевој лирици, препознаје несумњив утицај управо ових изразито регионалних, „соблазнителни” песама (в. Лесковац 1958: 13, 25). Коначно, глаголи „сремовати” и „фрушкогоријашити” – „Кад сремујем – ја векове чујем. / Кад сремујем – а ја цвеће кујем.” (Антић 1997: 300) и „Чашим. / Флашим. / Фрушкогоријашим. // И бомбашим. / Историју плашим. / Небо плашим, / Фрушкогоријашим.” (Антић 1997: 299) – сведоче о томе да је сâм језик Антићевих поема хронотопичан, тј. да је концепт хронотопа Војводине пренет на лексички, морфолошки и морфемски микроплан. Хронотоп Војводине у поезији Мирослава Антића фигурира као елемент тематско-мотивског, формално-стилског и језичког плана, као чинилац кохезије и образац књижевноисторијске, културолошке и генолошке меморије, моделоване у складу са књижевном традицијом која је Антићу претходила, а која се огледа како у српској грађанској поезији, тако и у бећарцима, односно, у домену ауторске литературе, у стваралаштву Милоша Црњанског, а понајвише у поезији (по тематици, и есејима и прози) Вељка Петровића.

*

Остварена у жанровском преплету родољубиве, рефлексивне и социјалне лирике, стилскопоетички апартна у односу на магистралне токове развоја српске књижевности XX века, лирика дубоке оданости и антејске привржености завичајном тлу (равници, земљи, селу и „паорији”, како је Антић назива), поезија Вељка Петровића и Мирослава Антића инхерентно је хронотопична, при чему хронотоп Војводине у овој поезији поприма улогу мотива, књижевног лика, митологеме, концепта, жанровског обрасца и сâмог језика. Аналогно запажању Драшка Ређепа како Војводина није географија него ментали-

¹² „А колико је бећарац жива песма, још и данас, речито сведочи околност да се, док длан о длан, на невеликом терену, без много система и промишљена плана а од мање но двадесетак личности, прибележило преко 7000 песмица” (Лесковац 1958: 27).

тет (в. Ређеп 1982: 9–11), својеврсни „атлас крви, крвотока, унутрашњег била” (Ређеп 1982: 9)¹³, може се закључити да хронотоп Војводине у поезији Вељка Петровића и Мирослава Антића није статична текстуална категорија, већ динамичан образац и симболична ознака саме књижевне историје, књижевног и културног памћења, модел и модус његове реактуализацијске, рецепцијске и стваралачке способности.

Извори

- Антић 1976:** Антић, Мирослав. „Памет, таленат и труд нису занимање”. Интервју. Разговор водио Милутин Ж. Павлов. *Слав: часопис за културу, друштвени живот и уметност* 1. 1. 59–63.
- Антић 1997:** Антић, Мирослав. *Рождество твоје: њојме*. Приредио, поговор и коментаре написао Драшко Ређеп. Нови Сад: Прометеј.
- Антић 1998:** Антић, Мирослав. *Речник Војводине*. Приредио, поговор и коментаре написао Драшко Ређеп. Нови Сад: Прометеј.
- Петровић 1963:** Петровић, Вељко. *Песме, есеји*. Избор и редакција Живан Милисавац. *Српска књижевност у сто књига*, књ. 76. Нови Сад: Матица српска. Београд: СКЗ.
- Петровић 2014:** Петровић, Вељко. *Вељко Петровић*. Приредио Ђорђе Деспић. Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, књ. 53. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- СПП 1966:** *Српска грађанска поезија XVIII и с њој њојка XIX столећа I*. Приредио и предговор написао Боривоје Маринковић. Београд: Просвета.
- Црњански 1966:** Црњански, Милош. „Апотеоза”. *Проза*. Приредили Роксанда Његуш и Стеван Раичковић. *Сабрана дела*, књ. 5. Београд: Просвета. Нови Сад: Матица српска. Загреб: Младост. Сарајево: Свјетлост, 111–117.

Литература

- Гвозден 2011:** Гвозден, Владимир. „Хронотоп”. *Прећедни речник комјаритичке терминологије у књижевности и култури*. Ур. Бојана Стојановић Пантовић, Миодраг Радовић и Владимир Гвозден. Нови Сад: Академска књига, 440–441.

¹³ Драшко Ређеп, повезујући управо Вељка Петровића и Мирослава Антића, говори о атласу који није географски, просторни, спољашњи, него сушт(инск)и, одређен крвљу, пореклом, припадањем и (жељом за) трајањем „Пуцају видици изнад Антићевих лирских варијација, као првостепена, аргументована порука о поднебљу, о тлу, о трајању. Из њих љубави, како би већ рекао Вељко Петровић, овде се домишља и претапа један други атлас. Атлас крви, крвотока, унутрашњег била [подвлачење ауторово]” (Ређеп 1982: 9).

- Деспић 2014:** Деспић, Ђорђе. „Поезија, проза и есеји Вељка Петровића” (предговор). *Вељко Пејировић*. Вељко Петровић. Приредио Ђорђе Деспић. Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, књ. 53. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 9–26.
- Ђорђевић 2008:** Ђорђевић, Часлав. „Нацрт за једну феноменологију земље у делима Вељка Петровића и Бошка Ивкова”. *Вељкови дани 2007. Пријоведачко дело Вељка Пејировића. Савремена српска пријоведачка. Зборник саопштења*. Сомбор: Вељкови дани: Градска библиотека „Карло Бијелички”, 192–206.
- Константиновић 1983:** Константиновић, Радомир. „Вељко Петровић”. *Биће и језик у искуству њеника српске културе двадесетог века*. Књ. 6. Београд: Просвета: Рад. Нови Сад: Матица српска, 369–434.
- Лесковац 1958:** Лесковац, Младен. Предговор. *Бећарац; антологија*. Саставио Младен Лесковац. Нови Сад: Матица српска, 9–44.
- Павковић 2000:** Павковић, Васа. „Обликовање неизвесног – фрагменти о песнику Мирославу Антићу”. *Дух модернизма: есеји о српским њеницима XX века*. Београд: Народна књига/Алфа, 154–164.
- Павловић 1981:** Павловић, Миодраг. „Песништво Вељка Петровића”. *Есеји о српским њеницима. Изабрана дела Миодрага Павловића*, књ. 3. Београд: „Вук Караџић”, 417–437.
- Пејовић 1998:** Пејовић, Александар. Поговор. *Изабрана дела*. Вељко Петровић. Београд: „Драганић”, 235–245.
- Петров 2010:** Петров, Александар. „Хронотопи у поезији Миодрага Павловића (1952–1962)”. *Песништво и књижевна мисао Миодрага Павловића*. Ур. Јован Делић. Београд: Институт за књижевност и уметност: Учитељски факултет, 61–110.
- Поповић 1972:** Поповић, Богдан А. „Поезија као начин живота: Мирослав Антић”. *Савремени њеници*. Нови Сад: Раднички универзитет „Радивој Ђирпанов”, 65–73.
- Ређеп 1982:** Ређеп, Драшко. *Чаролија обичној: ојлед о њенишћу Мирослава Антића*. Нови Сад: Дневник.
- Ређеп 1997:** Ређеп, Драшко. Судбина или завичај. *Рождество твоје: њоеме*. Мирослав Антић. Нови Сад: Прометеј, 353–378.
- Ређеп 2017:** Ређеп, Драшко. „Обликовање неизвесног. И са игром се треба играти”. *Постајати друји. Црњански, Матић, Антић. Разговори*. Зрењанин–Нови Сад: Агора, 191–261.
- Скерлић 1971:** Скерлић, Јован. „Обнова наше родољубиве поезије”. *Критике*. Избор и редакција Радомир Константиновић. *Српска књижевност у сто књига*, књ. 68. Нови Сад: Матица српска. Београд: СКЗ, 183–197.
- Фехер 1989:** Фехер, Ференц. *Под истим небом. Изабрана дела Ференца Фехера*, књ. 3. Нови Сад: Дневник.

Milica Ćuković

**BETWEEN REBELLION AND NOSTALGIA: THE CHRONOTOPE OF
VOJVODINA IN POETRY OF VELJKO PETROVIĆ AND MIROSLAV ANTIĆ**

Summary

The paper compares the poetry of Veljko Petrović and Miroslav Antić, with the aim of noticing the manners of representing the chronotope of the plain, homeland, Vojvodina. Born in Vojvodina towns (Sombor and Mokrin), Petrović and Antić are strongly connected to their homeland, which they poetized in reflective, patriotic and social lyrics. Although it was created within the theory of prose and despite the fact that it is most often used as a methodological instrument for the analysis of prose texts, Mikhail Bakhtin's theoretical construct, chronotope, is also functional in the interpretation of poetic achievements. In poetry, the chronotope takes on the role of motif, genre, symbolic form, cognitive pattern and measure of evaluation, whereby it is important to note that in both poets the chronotope of Vojvodina appears on the thematic and motif, as well as on the stylistic and formal and linguistic level, as a cohesive factor of all levels of the poetic text. The paper analyzes the dialogue with the works (primarily poetry, and to some extent essays) of Veljko Petrović dedicated to Vojvodina, which includes poems by Miroslav Antić *Vojvodina*, *Your Nativity*, *Kikinda* and *Srem*. The component of the rebellion is seen in the social engagement and thematization of the difficult fate of the peasants of Vojvodina, while nostalgia is recognized in the dialogue with the literary tradition that preceded Petrović and Antić. The paper shows the influence of Serbian civic poetry and Bećarac on the poems of Miroslav Antić, while in the chronotope of Vojvodina, the key poetic factor of poetry of Veljko Petrović and Miroslav Antić is noted, the factor of building poetic images, style and meaning.

Keywords: chronotope, poetry, social engagement, social and patriotic poetry, Vojvodina.